

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

HACI BEKTAŞ VELÎ

Araştırma Dergisi
Research Quarterly

Kış
Winter 2003/28

JAPON KÜLTÜRÜNDE TURNA SİMGESİ

Takashi SASHIMA

ÖZET

Bu yazı, Türk kültüründe de önemli bir yere sahip olan turnanın Japon kültüründe ve tarihindeki yeri ve önemini ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

This writing brings up the place and importance of crane in Japanese culture and history, which also has an important position in Turkish culture.

Anahtar Kelimeler: *Turna, Japon kültürü, Türk kültürü*

Key Words: *Crane, Japanese culture, Turkish culture*

Ön Söz

Kuşlar Türk kültüründe çok önemli yer tutarlar. Kuşlar, bilhassa turnalar, Alevi inancı ve kültüründe önemlidir. Peki, turna Japon kültüründe ne anlama gelir? Bu yazının amacı, Japon kültürü ve tarihinde turnaların anlamını ortaya koymaktır.

Turu (turna)'nın Etimolojisi

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü – Kılavuz Kitap (Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991), Japonca *туру* kelimesiyle Türkçe turna kelimesinin aynı anlama geldiklerini belirtir. Kelime, Azeri Türkçesinde *durma*, Başkir Türkçesinde *torna*, Kazak Türkçesinde *tırna*, Kırgız Türkçesinde *turna*, Özbek Türkçesinde *turna*, Tatar Türkçesinde *torma*, Türkmen Türkçesinde *durna*, ve Uygur Türkçesinde *turna* biçimindedir.

Japonca *туру* kelimesinin kaynağı kesin belli değildir. Bazıları şunu söylemektedir: *туру*, dizi veya takip anlamına gelen *tu* ile *ryudo* kelimesinden gelen ve akmak manasını taşıyan *ru*'nun birleşiminden doğmuştur. Öyleyse, *туру* dizi halinde birer birer uçan kuşları anlatıyordu. En meşhur Japonca sözlük olan *Kojien*, *туру* kelimesinin Korece *turumi* ile aynı kökene sahip olduğunu, ve kuşların özel bir çığığından geldiğini ifade eder.

Veriler gösteriyor ki, Kuzeydoğu Asya, Orta Asya, Akdeniz ve Avrupa'da

paylaşılan ortak kültürel özellikler bulunmaktadır. Japonya'nın kuzeyindeki Hokkaido adasında, etnik Ainu kültürünün folklor geleneğinde "turna dansı" vardır. Turna motifinin kendisi Türkiye, Kore, Kuzey Japonya (Ainu), Sibirya, ve Kuzeydoğu Asya gibi geniş bir alanda görülür. Turnalar bu bölgelerde yaşarlar ve yolculuk yaparlar.

Turu'ya Zoolojik Açısından Bakış

Turna familyasının Japonca'da genel adı *туру*'dur. Japonya'da yedi değişik çeşit turna yaşar: Japon turnası (*Grus japonensis*), tepeli turna (*Grus monacha*), beyaz boyunlu turna (*Grus vipio*) vs. Sadece Japon turnasının ana yurdu Hokkaido'dur. Tepeli, beyaz boyunlu, ve diğerleri göçmenlerdir. Kasım civarında üreme yerleri olan Sibirya'dan ve baharın kuzeye geri dönerler. Turna, 60-70 yıl kadar yaşar ve kocaman bedeni, uzun boynu ve zarif bacakları ile güzel bir kuştur.

Eski Çin ve Yerli Japon Kültürlerinde Turna

Bir Çin efsanesindeki atasözü şunu söyler: "Turna bin yıl yaşar, kaplumbağa on bin yıl", ki bu uzun ömür demektir. Turna ve kaplumbağa uzun yaşam ve mutluluğu simgeler. Japonya'da turna veya kaplumbağa biçiminde pek çok süs eşyası vardır, ve aynı şekilde onlar da uzun hayatı ve mutluluğu simgelerler.

Dördüncü yüzyılda yazılmış Çince bir kitap olan *Sinsenden*, turnayı gökyüzünde muhteşemce uçan güzel, asil bir figür gibi görünen perimsi bir kuş olarak betimler. Kitap turnaya dönüşüp memleketine uçan efsanevi büyücü Sen'nin'den bahseder. Eski zamanlardan kalma bir öyküde, güzel bir kadına dönüşerek bir erkekle aşk yaşayan bir turnadan söz edilir.

Çin'de 4. yüzyıla ait bir başka hikâyede de pirinç tarlasında gördüğü güzel bir kadına aşık olan Joseki adında bir delikanlı yer alır. O hanımın evinde mutlu bir yaşama başlarlar. Bir zaman sonra, en büyük ağabeyi eve dönmeyince onu aramaya çıkar. Günün birinde gölde Joseki'yi o hanımla yaşarken bulur. Sopyla vurunca, kadın turna biçimine geri döner ve uçup gider.

Beşinci yüzyıldan kalma Çince bir kitap olan *Yumeiroku*, *Turu Nyobo* adında benzer bir Japon öyküsüyle ilişkili bir hanım turna hikâyesi anlatır, ki *Turu Nyobo* hanım turna demektir ve yapılan iyiliğe karşılık vermek fikrini kapsar. Çok eskilerde, adamın biri yaralı bir turnaya yardım eder. Daha sonra, güzel bir kadın adamın fakirhanesine gelir ve beraber yaşamaya başlarlar. Karı koca olurlar. Geceleri kendini bir dokuma odasına kapatır, tezgahta çalışır ve harika kabartmalı kumaş yapar. Zenginleşirler, lâkin gün geçtikçe zayıflar. Ayrıca, kocasının içeriye bakmasını yasaklar.

Ne var ki, bir gece adam odanın içine bakar ve tüylerini çekip onlarla kabbartmalı kumaş dokuyan bir turna görür. O an turnanın, karısı olduğunu fark eder. Çin hikâyesi bu noktada biter, pek çok Japon çeşitlemesi devam ettirilir. Bir Japon hikâyesinin sonunda, kadın kocası gerçek biçimini öğrenince uçup gider.

Japon Tarihinde Turu

Beşinci ve 8. yüzyıllar arasında insanlar *туру* yerine çoğunlukla *tazu* adını kullandılar. Bazı Japonlar hem turnalara hem de leyleklere *туру* dediler. Diğerleri ise her tür uzun kuşa *туру* adını verdiler. 11. yüzyılda seçkinler turna yetiştirmeye başladılar. Edo döneminde (1603 – 1867), turna eti revaçtaydı. Bunun başlıca nedeni şuydu: turna uzun ömürlü diye bilindiği için, insanlar onun etini yediklerinde daha uzun yaşayacaklarına inanıyorlardı. Ayrıca, oldukça iriydiler, etleri çoktu ve yakalanmaları kolaydı. Edo döneminde beyaz boyunlu kuğunun eti ve kanı en çok aranan şeylerdi. Turna, 17. yüzyıl süresince ocak aylarında kraliyet sarayında yapılan özel bir *туру-houtyou* (turna-kılıç) töreninde kullanılmaya başlandı. Törenin bir bölümünde, usta bir kılıççı, İmparator'un huzurunda, ayinsel olarak turnayı parçalayıp süslerdi. Yılbaşında veya özel kutlama törenlerinde bu tören yapıp turnalar yenilirdi. Bu geleneği ilk başlatanın *kampaku* (İmparatorun baş vekili) görevin-

de olan Toyotomi Hideyoshi (1536-1598) olduğu söylenir. O dönemde, *kampaku* İmparator'a turna sunardı, çünkü onun (pirinç içkisiyle – sake ile – karıştırılan) kanı ve eti ömrü uzatmakla ünlüydü, ve bu sebeple en çok ödül kazandıran yarışma kuşuydu. Edo döneminde, Şogun şahinle avlanmış turnaları İmparator'a sunardı. Zamanla, daha fazla turna avlandı ve sayıları hızla azaldı. 1718'li takiben üç yıl içinde uygulama sona erdirildi.

Halk Geleneklerinde Turu

Eski çağlarda *туру*'nun şans habercisi olduğu söylenirdi. Günün pirinç hasatından sonra, eğer bir *туру* pirinç tarlasının üstüne doğru süzülürse, bu bol pirinç elde edileceğinin bir alâmeti olarak kabul edilirdi. "Düşen pirinç başakları efsanesi" pirinç tarımının başlamasını bir pirinç sapı taşıyan *туру* ile ilişkilendirir. Bu efsane muhtemelen tohumları yiyerek veya gagasında pirinç saplarını ya da sürgülerini taşıyarak, turunun pirinç tarlalarında sıkça boy göstermesi sebebiyle doğmuştur. Geleneksel Japon origami (kâğıt katlama) sanatı pek çok ayinde kullanıldı. Katlanmış kâğıt figürleri temizlenmeye yardım etsin diye sık sık kullanıldı. Bir geleneğe göre, insanlar kâğıt figürler yapıp nehre attılar. Heinan döneminde (794 – 1192) insanlar kişisel zevk için origami yaptılar. Muromachi dönemine (1336 – 1573) kadar origami sanatı epeyce gelişti. Edo dönemine kadar

origami sanatı hakkında çok sayıda kitap basıldı. Günümüzde insanlar hasta birisinin iyileşmesine yardımcı olsun diye ona *senba-zuru* (birbirlerine eklenmiş kâğıt turnalar) sunarlar. *Senba-zuru* birbirine ekli bin küçük origami turna demektir. Eğer bir hasta *senba-zuru* alırsa iyileşmek için güç alacaktır, çünkü bin turna bin uzun ömür demektir. *Senba-zuru*, derin bir acı veya ızdırap çeken birini teselli etmek ya da cesaretlendirmek için de kullanılır.

Turu Hakkında Son Söz

Sonuç olarak, *туру* geleneksel Japon şamanizminde yer alır mı? Şamanizm Japonya'da bir eski çağ kültürü uygulaması olmuştur ve o zamandan bugüne değin süregelmiştir. Şehirde ve kırsal bölgede şamanizm özellikleri görmemize karşın, herhangi bir *туру* motifine rastlamıyoruz. Onun yerine temsil edilen yegane kuş kargadır. *Turunun* Japon kültürüne uzun ömür ve mutluluk getirip, gökyüzüne kanat çırpıtığı söylenebilir.